

Lengvári Csaba

A magyar katolikus egyház megtörésének utolsó szakasza, avagy a Bokor Katolikus Bázisközösség elleni küzdelem

Magyarországon a második világháború után radikálisan átalakult a politikai és társadalmi helyzet, mert a benyomuló és magát felszabadítóknak tituláló Vörös Hadsereg és a vele járó sztálini rendszer gyökeres változást hozott a korábbi jellemzően jobboldali politikai és társadalmi rendszerben. A kommunista rendszer kiépítéséhez és megszilárdításához az új vezetésnek először le kellett számolnia a régi világrendet képviselő konzervatív politikai elittel, konkrétan a horthysta politikusokkal és az őket támogató egyházi hierarchiával. Egyszóval mindenkivel, aki a marxista felfogás szerint népellenség és a szocializmus kiépítésének akadályozója, vagyis reakciós volt. Természetesen ebbe a reakciós körbe tartozott a hivatalát 1945-ben elfoglaló, egyháza szuverenitásáért végsőkig harcoló Mindszenty József hercegprímás is és vele együtt az egész magyar katolikus egyház. Ebben a tanulmányban a teljesség igényét mellőzve megpróbáljuk feltárni a magyar katolicizmus mintegy fél évszázados kálváriájának fontosnak talált eseményeit, majd a következményeket és az üldözés, valamint a bomlasztás eredményeit egy konkrét példán keresztül, rávilágítva ezzel a kialakult helyzet nehézségeire és kilátástalanságaira.

A két világháború közötti társadalom támaszai

Az első világháborút lezáró trianoni békediktátum okozta társadalmi és gazdasági nehézségekkel küzdő Magyarországon 1920-tól kezdve megszilárdult egy jellemzően jobboldali, autoriter, konzervatív, tehát a régi nagybirtokrendszert őrző, Horthy Miklós kormányzó nevével fémjelzett politikai rendszer, amelynek legfőbb támaszai szociális és társadalmi téren a keresztény egyházak voltak, de főleg – már csak híveinek létszámából adódóan is – a magyar katolikus egyház. Erre ékes bizonyíték volt a

szerzetesrendek gyarapodása, amelyek egyre fokozódó belső fegyelmel egyre élénkebb karitatív munkát végeztek, így betegápolást, idősök, árvák, szegények gondozását, ezen felül pedig mind jobban bekapcsolódnak az oktatásba és a plébániák vezetésébe is. Néhány számadat az előbbieknél alátámasztására: 1930–50 között a férfi szerzetesrendek 66 rendházzal és 1025 taggal, 1935–50 között a női szerzetesrendek 45 rendházzal és 2289 taggal bővültek. Ha tehát kizárólag a létszámnövekedést tekintjük, akkor húsz év alatt a férfi szerzetesrendek 65,38%-os, míg a női rendek tizenöt év alatt 34,33%-os növekedést értek el.¹

Mindemellett gondoskodtak a társadalmi élet megszervezéséről is egy sor civil kulturális, gazdasági, szociális és vallásos szervezet alapításával és fenntartásával, amelyekkel először összefogták a valamilyen szempont szerint hasonló társadalmi helyzetű embereket, majd ezek között a csoportok között is kohéziót próbáltak létrehozni. Ez volt a hivatásrendiség. Természetesen minden ilyen csoportosulás közös nevezője a vallás, vagyis a keresztény katolikus hit volt, ezek összefogója pedig a püspöki kar ellenőrzése alatt álló Országos Katolikus Szövetség, majd ezt 1932-től az Actio Catholica váltotta fel. Néhány, az Országos Katolikus Szövetség hatáskörébe tartozó szervezet: Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége, Katolikus Nőegyletek Országos Szövetsége, Katolikus Leányok Országos Szövetsége, Katolikus Legényegylet vagy a Keresztény Ifjúsómunkások Országos Egyesülete. Az Actio Catholica alá tartozó egyesület volt pl. a KDLNSZ (Katolikus Dolgozó Leányok és Nők Országos Szövetsége), a KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Testülete), a KALÁSZ (Katolikus Lánykörök Szövetsége) vagy a Magyar Cserkészszövetség.² Ezek voltak az egyház igazi oszlopai, pillérei 1945 előtt.

A „klerikális reakció”

Ezek az egyház által szervezett és működtetett szervezetek és – egyáltalán – a társadalom egyház által történő megszervezése nem fért bele, sőt markánsan szemben állt a marxista ideológiával. Ezért 1945 után, de főleg 1948-at, a fordulat évét követően módszeresen elkezdődött a proletárdiktatúra kiépítése és ezzel egy új, modern és idegen társadalmi struktúra

¹ Szántó Konrád: A katolikus egyház története II. Ecclesia. Bp., 1983. 592–593.

² Szántó K. i.m. 604-607.

létrehozása, amelyben a munkásság érdekeire hivatkozva és a kizsákmányolás megszüntetését célul kitűzve megkezdődött a társadalom mellett a magánélet legmélyebb szintig történő állami ellenőrzése. Ebbe a folyamatba azonban nem fért bele egy – az állam mellett, attól függetlenül működő – egyházi hierarchia működésének lehetősége, ami ráadásul a régi rendszer legerősebb támaszát jelentette, vagyis marxista értelemben a legerősebb és legveszedelmesebb akadály volt, amely veszélyeztette a szocializmus kiépítését, sőt egyenesen kétségbe vonta a proletárdiktatúra legitimitását.³

Az első nagyobb támadás, amely többek között az egyház ellen is irányult, az 1945-ös földreform volt, amelyet „a Vörös Hadsereg teljhatalmú főparancsnoka, Vorosilov hozott készen”⁴ hazánkba. Ekkor „765 648 kat. holdat foglaltak le az egyháztól”,⁵ a maradékot pedig a püspöki kar 1951-ben ajánlotta fel kényszerből.⁶ Az elhamarkodott földosztás utáni következő nagy csapás a katolikus egyházra az egyházi oktatás teljes körű állami irányítás alá vonása volt. Az egyházi iskolák államosítása az egyház elleni koncepciók sorozatával ment végbe, odafigyelve a közvélemény befolyásolására. Ebbe a folyamatba tartozik a gyöngyösi páter Kis Szaléz és a hatvani páter Lukács Pelbárt ferences atyák ellen indított lejárató kampány, deportálás és kivégzés, továbbá a főleg egyházi fenntartású civil szervezetek betiltását előkészítő Teréz körúti gyilkosság is, ahol egy lövöldözésben egy szovjet katona életét vesztette. A korabeli baloldali sajtó egy KALOT igazolvánnyal rendelkező fiatal férfit vádolt,⁷ az igazság azonban valószínűleg az, hogy egy erősen ittas szovjet katona véletlenül agyonlőtte bajtársát.⁸ A katolikus civil szervezeteket tehát négy szakaszban tiltották be: 1946. július 20–23-án és 1949. november

³ Szántó K. i.m. 608–609.

⁴ Mindszenty József: Emlékirataim. In: Havasy Gyula: A magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989. Bp., 1990. 25.

⁵ Gergely Jenő: A politikai katolicizmus Magyarországon 1890-1950. Kossuth, Bp., 1977, 238.

⁶ Esztergomi körlevél, 1951. augusztus 12. In: Havasy Gyula: A magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989. Bp., 1990. 25.

⁷ Szabad Nép, 1946. jún. 19. In: Havasy Gyula: A magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989. Bp., 1990. 46–48.

⁸ Mindszenty József: Emlékirataim. In: Havasy Gyula: A magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989. Bp., 1990. 49.

17.–december 3. között.⁹ Ekkor szüntették be az Actio Catholica szervezeteinek működését is.

Az iskolák államosításának indoklására a Pócsperiben történtek szolgáltak ürügyként, ahol a béke és az államrend elleni izgatás vádjával letartóztatták Királyfalvi Miklós jegyzőt és Asztalos János plébánost, akik – a vád szerint – az esti litániát követően az előljáróság elé vonultak, ahol tiltakozásra buzdítottak az iskola elvétele ellen. A jegyzőt végül kivégezték, a plébános azonban fellebbezett halálos ítélete ellen, és büntetését életfogytiglani börtönbüntetésre mérsékeltek. Az iskolák államosításáról folytatott 1948. június 16-i parlamenti szavazás eredménye 230 igen, 63 nem és 69 tartózkodás lett.¹⁰ Ezt követően a kommunisták 1949-ben kérésztülvítették a hitoktatás fakultatívvá tételét, és az ellene tiltakozó Actio Catholica vezetőit izgatás vádjával perbe fogták, majd el is ítélték: Mihalovics Zsigmondot, a szervezet igazgatóját (később disszidált) 10 év, Lénárd Ödön piarista szerzetest, kulturális vezetőt 6 év, a többi vádlottat 1-1 év börtönre.¹¹ A leghosszabb ideig Lénárd Ödön ült börtönben, összesen 19 évet és négy hónapot.

A megtörés betetőzéseként 1948. december 26-án letartóztatták és 1949. július 9-én életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték az ellenállás emblematis alakját, Mindszenty bíborost: Hosszas kihallgatás, kínzások és rágalomhadjárat után csak 1956-ban szabadult.

Miközben a bíborost az Andrássy út 60.-ban vallatták, tárgyalások indultak az állam és az egyház képviselői között, amelynek hatására megálapodás is született 1950. augusztus 30-án. Ennek értelmében a Magyar Katolikus Püspöki Kar elismeri a Magyar Népköztársaságot, a kommunista alkotmányt és a proletárdiktatúra államrendjét. Emellett fellép az egyházi hierarchia eszközeivel az állam ellen szervezkedő egyházi személyek ellen, körleveleiben buzdít a szocialista munkavégzésre, elismeri a téesszítést, és nem szervezkedik ellene; összességében tehát támogatja a békét, elítéli a háborút, és erkölcsi hatalmával elítéli az atombombát használó államokat (tehát az USA-t). Mindezekért cserébe a kommunista párt biztosította működésének szabadságáról, továbbá engedélyezték nyolc kato-

⁹ Magyar Közlöny. In: Havasy Gyula: A magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989. Bp., 1990. 50–51.

¹⁰ Szabad Nép, 1948. jún. 6. In: Havasy Gyula: A magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989. Bp., 1990. 65.

¹¹ Világ, 1948. júl. 27. In: Havasy Gyula: A magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989. Bp., 1990. 71.

likus (hat fiú- és két lány-) iskola és az ezek ellátását biztosító szerzetesrendek működését, valamint biztosítják a birtokelvételek során anyagilag működésképtelenné vált egyház anyagi finanszírozását.¹²

Az Állami Egyházügyi Hivatal

Az 1950. évi megegyezés pontjainak egyházi részről való betartását az állami vezetés nem bízta teljes egészében az egyházi vezetésre, hanem az eddigi külső támadások után beépülve az egyházi szervezetbe, belülről kezdték megszervezni ellenőrzésüket. Az egyházi ügyekkel – mivel azokat a rendszer stabilitása szempontjából kockázati tényezőnek tekintették – a Kommunista Párt Központi Bizottságának agit-prop (agitációs és propaganda) osztálya, illetve a Belügyminisztérium keretén belül működő titkosszolgálat vallási osztálya foglalkozott. Erre azonban az 1951. évi 1. – az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) felállításáról szóló – törvény értelmében egy új, saját hatáskörű hivatalt kellett felállítani „az állam és a vallásfelekezetek közötti ügyek intézésére”, a velük kötött „egyezmények és megállapodások végrehajtása és a vallásfelekezetek állami támogatása céljára”,¹³ amely a továbbiakban „a minisztertanács főfelügyelete alá tartozik [...] főfelügyeleti jogát (pedig) egyik tagja útján gyakorolja”.¹⁴

Ezzel a lépéssel tehát az állami vezetés ki tudta építeni az egyházak, de főleg a legnagyobb mértékű ellenállást tanúsító katolikus egyház szinte teljes belső ellenőrzését, olykor irányítását is, hiszen az egyházi hivatalokba, vagyis a püspöki/érseki székhelyekre miniszteri biztosokat állítottak, továbbá a fontosabb egyházi tisztségeket békepapokkal, azaz a kommunista rendszerrel kollaboráló klerikusokkal töltötték fel. Az ÁEH központilag irányított szerv volt budapesti központtal, amely három részre tagolódott: az Egyházpolitikai Osztályra, a Személyzeti Osztályra és a Pénzügyi Osztályra. Az Egyházpolitikai Osztály volt hivatott ellenőrizni a püspöki körleveleket, így az egész egyházi kormányzást, a hitoktatást, a diszpozíciókat (papok áthelyezését), emellett pedig közvetett módon, tehát a vidékről beérkező jelentések alapján az egész katolikus papságot ellenőrzésük alatt tartották és folyamatosan megfigyelték. Mivel a katoli-

¹² Kis Újság, 1950. szept. 1. In: Havasy Gyula: A magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989. Bp., 1990. 126–127.

¹³ 1951. évi I. törvény az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról. URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8379> (2013. 10. 13.)

¹⁴ Havasy Gy. *i.m.* 126–127.

kus egyházra mindig is különös figyelmet fordítottak, így az Egyházpolitikai Osztály még további három részre tagolódott: egyik a katolikus csoport, másik a protestáns csoport, a harmadik pedig az Archívum, amely az egyházi sajtó ellenőrzése mellett foglalkozott az idegen nyelvű levelek lefordításával (bizonyára ez a Vatikán és a magyar katolikus egyház közötti levelezés ellenőrzése miatt volt fontos), illetve minden más jellegű irat iktatásával. A Személyzeti Osztály feladata volt egyrészt a beépített központi és vidéki káderek (párttisztviselők) képzése, kinevezése és ellenőrzése, akik a közvetlen munkát végezték, másrészt pedig beleszóltak az egyházak személyi ügyeinek intézésébe is, hiszen ők véglegesítették a diszpozíciókat, valamint folyamatosan megfigyelés alatt tartották a pápáságot a róluk készült jelentések értékelésével. A Pénzügyi Osztály intézte az állam és az egyház közötti pénzügyi viszonyt. A központban még számos adminisztrációért felelős részleg működött, ilyen a Titkárság, amelynek tagjai a levelezést bonyolították, illetve a beérkező leveleket továbbították az illetékeseknek. A Titkos Ügykezelés és az Igazgatási Iroda felelt az egyházaknak juttatandó anyagi támogatásokért, az egyházi alkalmazottaknak juttatandó kifizetésekért (bérek, nyugdíjak, SZTK), az építési engedélyek kiadásáért, valamint az egyházi alapítványok ellenőrzéséért. Az imént bemutatott központi bürokráciát segítette a vidéki apparátus működése, nevezetesen az egyházmegyei központokba kihelyezett miniszteri tanácsosok és az őket segítő megbízottak hálózata, akiket bajszos püspököknek is csúfoltak. Ezeket az állami – így egyházi szempontból világi – személyeket különböző egyházi tisztségekkel ruházták fel, így lehettek püspöki helynökök, irodaigazgatók és püspöki titkárok, és az ő beleegyezésük volt szükséges a főpásztori döntésekhez. Gyors döntéshozatalt igénylő kérdésekben maguk dönthettek, de kardinálisabb kérdésekben ki kellett kérniük a központ véleményét.¹⁵ Szintén az ÁEH hatáskörébe tartozott a teológiai főiskolák ellenőrzése, amelynek a nagy részét azonban bezáratták, működési engedélyt csak az esztergomi, az egri, a szegedi és a győri szeminárium kapott, de ezek rektorait is csupán a hivatal jóváhagyásával lehet kinevezni.¹⁶

Az ÁEH legfőbb döntéshozó szerve a hivatal Kollégiuma volt, amelynek feladata az elvi ügyek intézése, tagjai pedig az elnök és helyettese, a

¹⁵ Szántó Konrád: Az egyházügyi hivatal titkai. Mécses Kiadó, Bp., 1990. (továbbiakban: Szántó 1990), 15-26.

¹⁶ Salacz Gábor: A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964). München, 1988. In: Szántó K. Az egyházügyi hivatal titkai. 26.

személyzeti osztályvezető, az Egyházpolitikai Osztály Katolikus és Protestáns Csoportjának vezetője, valamint a pénzügyi osztályvezető voltak. Üléseiket kéthetente tartották, amikor feltárták és megvitatták tapasztalataikat, és instrukciókat kaptak az elnöktől az esetlegesen felmerülő problémák megoldására. Az ülések között a Kollégium tagjai vidéki látogatásokat, ún. kiszállásokat tartottak a megbízottaknál ellenőrző és irányadó tevékenység céljából, és ekkor tárgyaltak a megyei tanácsok vezetőivel, illetve az illetékes püspökkel. A látogatások rendje körfogásszerű, minimalisan havi 8 nap volt, és ezalatt legalább 5 vidéki megbízottat kellett végigjárni, így rövid idő alatt minden tag meg tudta látogatni az összes vidéki központot.¹⁷

Mivel maga az ÁEH szoros kapcsolatban volt a Belügyminisztérium III/III-1-es egyházügyi osztályával, így érthető, hogy előszeretettel használták azok módszereit, ezek az ellenőrzés, korlátozás, megnyerés és a „térdre kényszerítés” (ígéretes, fenyegetés, zsarolás) voltak.¹⁸ 1953-ban a Nagy Imre-kormány hatalomra kerülésekor a főpásztorok az enyhülés szimbólumaként visszakapták pecsétjeiket. 1956 decemberében az ÁEH-t átmenetileg a Művelődésügyi Minisztérium szervezetébe tagolták be, a kirendelt tanácsosokat visszarendelték a püspöki hivatalokból, és a falusi plébánosok kinevezésének jogát teljes egészében visszaadták a főpapoknak, ezt elég volt csak bejelenteni, 1959-re azonban visszaállították a hivatal önállóságát és jogköreit.¹⁹

Az 1956 utáni megújuló szocialista rendszer Kádár János vezetése alatt 1964-ben részleges megállapodást kötött a katolikus egyházal, pontosabban annak központjával, a Vatikánnal. Ebben a Vatikán elismerte az Elnöki Tanács hozzájárulását a főpapok kinevezéséhez, a pápa garantálta, hogy a Rómában működő Pápai Magyar Intézetet csak papi továbbképzésre használják, valamint hozzájárult az egyháziak magyar államnak tétendő hűségesküjéhez. Cserébe az állam megígérte, hogy az egyház álláspontját is figyelembe veszi a különböző egyházi tisztségek betöltésekor. Az egyház által követelt néhány pontot – szabad egyházkormányzat biztosítása, a szerzetesrendek működésének helyreállítása, szabad hitoktatás szervezésének lehetősége és a szabad katolikus sajtó – az állam nem tekintette végrehajtandó kötelezettségnek.²⁰ A megegyezés kapcsán meg

¹⁷ Szántó K. Az egyházügyi hivatal titkai. 20–21.

¹⁸ Szántó K. Az egyházügyi hivatal titkai. 22–35.

¹⁹ Salacz G. *i.m.* 27.

²⁰ Havasy Gy. *i.m.* 158–159.

kell említenünk, hogy még 1961-ben is 70 papot és 50 apácát, valamint keresztény kisközösségi vezetőket ítéltek börtönbüntetésre, tehát az ötvenes évek terrorjához képest enyhülési tendenciát mutató Kádár-rezsim az egyházzal csaknem ugyanolyan politikát folytatott, mint elődjei, vagyis az egyház életében nem következett be a várva várt enyhülés.²¹

A magyar katolikus egyháznak az állami ellenőrzés igáját csak az 1989-ben felerősödő rendszerváltási folyamat során sikerült leráznia, ugyanis az említett év június 20-án az Elnöki Tanács rendelkezése alapján, július 1-jei hatállyal megszűnt az Állami Egyházügyi Hivatal. Helyette létrehozták a Minisztertanács Egyházpolitikai Titkárságát, amelynek jogköre már csak a vatikáni kinevezésekbe való beleszólásra terjedt, az egyházügyi megbízottak tevékenységét azonban még nem szüntették meg. 1989. október 20-án a Parlamentben megalakult az Országos Válásügyi Tanács, amelynek elnöke Németh Miklós miniszterelnök lett, tagjai pedig az egyházi vezetők voltak, a Minisztertanács Egyházpolitikai Osztálya azonban csak a 1990. évi szabad választások után szűnt meg.²²

A bázisközösségek

Mindszenty bíborost, miután 1971-ben távozott Magyarországról, VI. Pál pápa 1974-ben felmentette esztergomi érseki címe alól, székét megüresedettnek nyilvánította. Utóda Lékai László lett 1974-től érseki kormányzóként, 1976-tól pedig Magyarország bíborosaként, aki egyaránt élvezte Casaroli bíboros államtitkár, vagyis a Vatikán, valamint az Állami Egyházügyi Hivatal, vagyis a Magyar Kommunista Párt bizalmát. Lékai bíboros személye még egyházi körökben is vita tárgyát képezi, ugyanis egyesek szerint a kommunista párt befolyása alatt állt, hiszen kinevezését támogatták, mások szerint viszont csak a fennmaradásért, egyháza érdekét szem előtt tartva tevékenykedett.

Ilyen körülmények között alakultak ki a katolikus bázisközösségek, amelyeknek célja az egyre jobban széthulló és a kommunista hatalommal való kollaborálása miatt tekintélyt veszített egyházi hierarchia helyett az öntevékeny szervezkedés, ahol a tagok mindennapjaikban is megélhették keresztény hitüket, illetve összejöveteleiken követhették a Jézus közös-

²¹ Havasy Gy. *i.m.* 180.

²² Szántó K. Az egyházügyi hivatal titkai. 32–33.

ség-tanítását: „ahol ugyanis ketten vagy hárman összegyűlnek a nevemben, ott vagyok közöttük.” (Mt 18,20)

A bázisközösség a katolikus egyházon belül egy lelki vezető (többnyire világi ember) körül kialakult, kb. 30–100 tagú csoport. Létszámát csak a személyes kapcsolattartás lehetősége korlátozza. A plébániai kereteket alkalmatlannak tartják a krisztuskövetők közti ismeretség, barátság ápolására, a személy szabadságának megkötését látják benne. Jellemző a bázisközösségre az erős misztikus hajlam, a közösségen belüli testvériesség és a politikai érdeklődés. Isten közelségének erős átélésére törekszenek, új közösségük (koinonia) alapja a méltóságban és elhivatottságban való egyenlőség, s ebből következően az egyházi hierarchia elutasítása vagy megkérdőjelezése. Általában erős kritikával élnek az intézményes egyház és vezetői iránt. Mivel a világegyház különböző területein más-más összefüggések hatnak, a különféle vallások közösségteremtő ereje a közösségek sok változatát hívta életre. Latin-Amerika, Afrika, Délkelet-Ázsia, a Fülöp-szigetek bázisközösségeinek karakterét az égbekiáltó nyomor és elnyomás ellen folytatott harc határozza meg. A katolikus egyház szándéka szerint mindenütt törekedni kell arra, hogy a bázisközösségek minél jobban beépüljenek a helyi egyházakba.²³

VI. Pál pápa is hitet tett enciklikáiban a kisközösségek mellett, hogy „a világiak buzgón lássanak hozzá a kinyilatkoztatott igazságok megismeréséhez [...] a fõlszentelt pásztorok [...] lelkesítsék õket, (ugyanis) srgetõen nagy szksg van erre, ahol súlyosan korlátozzák az egyház szabadságát”.²⁴ Fontos hangsúlyoznunk, hogy a pápa ezen kijelentései már a magyar állammal kötött részleges megállapodás után hangzottak el, és VI. Pál a késõbbiekben sem határolódott el az egyház berkein belül mködõ – így az állami ellenõrzés alól menteslõ – kisközösségek mködésétõl, sõt *Evangelii Nuntiandi* cím, az evangélium hirdetésérõl szóló buzdításában így nyilatkozott: „az egyházi bázisközösségek [...] nevelõiskolái lesznek az evangélium hirdetésének, és szolgálják majd a nagyobb közösségeket.”²⁵

Az elsõ magyar bázisközösség a Prohászka Ottokár és Majláth Gusztáv által 1903-ban alapított Regnum Marianum (Mária Országa) volt, amely az iskolák államosítása és a hitoktatás fakultatívvá tétele után is tovább mködött. A Regnum kezdetben a cserkészmozgalom keretében folytatta

²³ Magyar katolikus lexikon

²⁴ Lumen Gentium (1964), Apostolicam Actuositatem (1965). In: Havasy Gy. i.m. 210.

²⁵ Havasy Gy. i.m. 210.

tevékenységét, majd annak 1948. évi betiltása után hasonlóan, de önálló közösségek keretében tevékenykedett tovább.²⁶

A másik, talán ismertebb és a maga keretei között radikálisabb (értsd: az evangéliumi elvekhez szigorúbban ragaszkodó) kisközösség a Bulányi György piarista szerzetes nevével fémjelzett Bokor bázisközösség volt, amelyet a horvát származású Kolákovics jezsuita atya (Stjepan Tomislav Poglajen) szervezett meg Debrecenben, és adott tovább Bulányinak.²⁷ A kiépülő kommunista hatalom azonban kitűnően működő titkosszolgálatának köszönhetően, majd egyházi segítséggel üldözni kezdte az „1948 nyarától [...] a világi apostolok nevelésének egyetlen lehetőségeként”²⁸ működő bázisközösséget, amelyet 1950-től Endrey Mihály egri segédpüspök irányított.

Bulányi György 1919. január 9-én született Budapesten, egyetemi diplomát a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szerzett magyar–német szakos tanárként. Felszentelt papként Debrecenben kezdett tanítani a piarista gimnáziumban. 1952-ben államellenes tevékenység vádjával letartóztatták, és az Andrássy út 60.-ba vitték, ahol hatvan napig vallatták és kínozták.²⁹ 1956-ban kiszabadult, de 1958-ban újra elfogták, és csak 1960-ban szabadulhatott amnesztiával, ezután szállítómunkásként dolgozott a Tempo vállalatnál.³⁰ A báziscsoportok újbóli szervezése csak 1965-től kezdődött meg, amikor a piarista páter megírta *Keressétek az Isten országát!* című teológiai értekezését, ami ezentúl irányadó mérce lett a bázisközösségek számára.³¹

Bulányi művében lefektette a Bokor alapelveit a négy evangéliumra támaszkodva, amelyek közül első a megismerés, azaz „a hit alapvetően jelenti az Isten Országára [...] ismeretét [...], azt a magatartást, hogy [...] régi és új gondolatokat formálunk (az Evangéliumról)”³² Másodikként a hűséget nevezi meg, vagyis „életünknek ráállítását Isten Országára, [...] mindenekelőtti és -feletti céllá tevését”; harmadikként a szegénységet: a

²⁶ Havasy Gy. *i.m.* 212.

²⁷ Stoffán György értesülése a jezsuitáktól. In: Havasy Gy. *i.m.* 213.

²⁸ A Bokor levele minden püspökhöz 1977. nagybőjtjén. In: Havasy Gy. *i.m.* 213.

²⁹ A III/III-asok megbízható barátai. Élet és Irodalom. 2001/12. sz.

³⁰ Az irgalom rendje. URL:

<http://www.nemzetihirhalo.hu/index.php?lap=public&iro=szaki> (2013. 10. 13.)

³¹ Havasy Gy. *i.m.* 213.

³² Bulányi György: *Keressétek az Isten Országát V.* Az ország. Irotron, Bp., 1990. 781–782.

„gazdagságról való lemondást a szegények javára”; negyedikként pedig a békére való törekvést, ezáltal „a védelmet jelentő katonákról való lemondást [...] s az erőszaknak, az üldözöttségnek elviselését”.

A hatóságok szemének akkor szűrt szemet újra a kisközösségek működése, amikor Kiszely Károly személyében „1976-ban 33 havi fogházbüntetésre ítélték az első magyar-katolikus szolgálatmegtagadót”, az akkori Regnum-tagot. Kiszelyt Merza József matematikus követte, aki már a Bulányi-féle Bokor-tagként „lekiismereti-hitbeli okból” tagadta meg a Magyar Néphadseregbe történő bevonulást. Az utóbbi eset már egy kisebb lavinát indított el, hiszen egyre több keresztény követte példájukat. Az ellenállók büntetése nem maradt el, Lékai bíboros a vallási meggyőződésükből, az Evangélium tanítása szerint – „Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért” (Mt 5,10) – cselekvőket félrevezetőknak és egyházbombolóknak (!) nevezte. Mivel a párt szemében az ügy kezdett mind jobban nemkívánatosná válni, beindult az ÁEH gépezete, így állami nyomásra 1981-ben a magyar katolikus egyház vezetője eljárást indított Bulányi atya ellen. A hivatal működése a kommunisták szempontjából olyannyira sikeresnek bizonyult, hogy még az *Új Ember* vezércikkében is „a magyar hierarchiával és az államrenddel szembehelyezkedőnek” titulálták az ellenállónak számító egyházi és világi résztvevőket.³³

Bulányit itthon már egyházi körökben elítélték, Rómában pedig 1977-ben a püspökök – a kommunista rendszer alatt először tett – ad limina látogatásuk alkalmával, de főleg Lékai bíboros hatására leadott beszámolójukban félretájékoztatták a pápát, aki korábbi buzdításaival ellentétben ezután úgy nyilatkozott róluk, mint eretnek személyekről: „a mozgalmak [...] az egyházra különös veszélyt jelentenek és [...] az egyházi kapcsolatok feloldásához is vezethetnek.”³⁴ Közben külföldi egyházi köröket is megmozgatott az eset, többek között Franz Böckle morálteológus, valamint Thomas J. Gumbleton amerikai püspök is a szolgálatmegtagadók ügye mellé állt.³⁵

Az ellentét a továbbiakban csak tovább mélyült, a büntetések pedig egyre szigorodtak, még a hivatalát 1986-ban elfoglaló Paskai László tevékenysége sem hozott megnyugtató eredményeket, hiszen a főpap elődjéhez hasonlóan csatlakozott a hivatalos párt álláspontjához. Bécsben

³³ *Kiszely Károly*: A katolikus katonai szolgálatmegtagadók Magyarországon. Kronológia. In: *Egyházfórum* 1988/1–2. 174–175.

³⁴ *Osservatore Romano*, 1977. ápr.15. In: *Havasy Gy. i.m.* 218.

³⁵ *Kiszely K. i.m.* 175.

azonban aláírásgyűjtéssel tiltakoztak a szigorú állami eljárások ellen, sőt 1988-ban már itthon is petícióval tüntettek.³⁶

Egyházi oldalról Ernst J. Nagel, a hamburgi katonai főiskola katolikus teológiatanára *Katonai szolgálat-Polgári szolgálat* című értekezésének *A lelkiismerettel kapcsolatos egyházi tanításról* című fejezetében ezt olvashatjuk: „A lelkiismereti szabadság [...] semmiképpen sem korlátozható [...] aki lelkiismereti okból tagadja meg a katonai szolgálatot, akkor sem szabadna a haza megvédésére kötelezni, ha [...] meg lennénk győződve saját országunk igazságos ügye felől.”³⁷

Politikai oldalról az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának 1987/46. számú határozata „kinyilvánítja [...] a lelkiismeret [...] szabadságához való jogot [...] (és) emlékeztetett [...] 1981. március 12-én kelt 40. sz. határozatára, amely [...] alapján a katonai szolgálat megtagadható”, továbbá „az államokhoz fordulnak annak elismerése végett, hogy a katonai szolgálat lelkiismereti okokból való megtagadását a [...] jog törvényes gyakorlásának tekintsék [...] (és) hogy vegyék fontolóra az alternatív szolgálat különféle formáinak [...] bevezetését”.³⁸ 1988-ra a politikai helyzet enyhülésével az egyház álláspontja is lazult a kérdésben, ugyanis Paskai bíboros javasolta Grósz Károly miniszterelnöknek az alternatív katonai szolgálat lehetővé tételét, a parlament végül 1989 márciusában szavazta meg, és kiengedték a szolgálatmegtagadás miatt börtönben ülőket is.³⁹

Végigjárva a katolikus egyház negyvenévi üldözését és felvázolva annak eredményeit, majd áttekintve a katolikus bázisközösségek közül a Bokor történetét, illetve a rendszerváltás közeledtével az állami ellenőrzés enyhülését, összességében elmondhatjuk, hogy a sok évtizedes egyházellenes agitáció és üldözés, továbbá annak belső ellentétek szításával történő megtörése a kommunisták részéről viszonylag sikeresnek mondható. Mindezt jól bizonyítja, hogy az egyház vezetői képesek voltak meghurcolni és többnyire alaptalan vádakkal Rómában a Hittani Kongregációnál feljelenteni egy olyan piarista szerzetest, aki éppen az egyház eredeti hivatásáért, a szereteten alapuló közösségteremtésen fáradozott, mint a kommunista rendszerrel ellenálló erők egyik utolsó bástyája. Az egyházi vezetésnek szüksége volt a rendszerváltás után némi regenerálódási idő-

³⁶ Uo 176–178.

³⁷ Egyházfórum. 1988/1–2. 164.

³⁸ ENSZ Polgári Jogok Bizottsága: 1987/46. A katonai szolgálat lelkiismereti okból való megtagadása. in Egyházfórum 1988/1–2. 166–168.

³⁹ Havasy 1990 230.

szakra, hiszen Bulányi atyát csak 1997-ben rehabilitálták, és a püspöki kar ezt is csak hosszas huzavona után hirdette ki. Konklúzióként tehát elmondható, hogy a kommunizmus kudarcot vallott és megbukott, a Borkor viszont mindmáig él!

Felhasznált irodalom

1951. évi I. törvény az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról.
URL: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8379> (Letöltés: 2014. 04. 17.)
- A magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989. Havasy Gyula dokumentumgyűjteménye. Szerzői magánkiadás, Bp., 1990.
- Bulányi György*: Keressétek Isten országát V. Az ország, Irotron, Bp., 1990
- Egyházforum, 3. (1988) 1/2. sz.
- Élet és Irodalom, 45. (2001) 12. sz.
- Gergely Jenő*: A politikai katolicizmus Magyarországon 1890–1950. Kossuth, Bp., 1977.
- Magyar katolikus lexikon. Szerk. Diós István–Viczián János. Szent István Társulat, Bp., 1993.
URL: <http://lexikon.katolikus.hu/B/bázisközösség.html> (Letöltés: 2014. 04. 17.)
- Nemzeti hírháló. URL:
<http://www.nemzetihirhalo.hu/index.php?lap=public&iro=szaki>
(Letöltés: 2014. 04. 17.)
- Szántó Konrád*: Az egyházügyi hivatal titkai. Mécses, Bp., 1990.
- Szántó Konrád*: A katolikus egyház története II. Ecclesia, Budapest, 1983.